

Ибраева Магрипа Курманбековнаның
6D010100 – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығы
бойынша «Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ
халық шығармашылығы құралдарымен дамыту» тақырыбындағы
диссертациялық жұмысына

АННОТАЦИЯ

Зерттеудің көкейкестілігі. Қазақстанның әлемдегі озық отыз елдің қатарына ену мен мемлекетте бәсекеге қабілетті, интеллектуалды ұлт қалыптастыру қажеттілігі жағдайында қазіргі үздіксіз білім беру саласына, соның ішінде баланы мектепке дейінгі ұйымдарда оқыту мен тәрбиелеу мәселесіне аса мән беріліп отырғаны мәлім. Ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан халқына Жолдауында – «Кішкентай бүлдіршіндердің дамуына ықпал ететін үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы ретіндегі мектепке дейінгі білім беруге баса назар аударған жөн. Және бұл сатыны олардың шығармашылық және интеллектуалдық, қабілеттерін дамытуға арналған тиімді бағдарламалармен қамтамасыз ету қажет. Әрбір балалардың білім алуға, еңбекке және қоршаған ортаға бейімі, қарым-қатынасы нақ осы кезеңде қаланатынын естен шығармауымыз керектігі» - көрсетілген.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында – проблемалар қатарында мемлекет мектепке дейінгі дамудың барлық кезеңдерінің ішінде туғаннан 3 жасқа дейінгі балаларға аз көңіл бөліп отырғаны көрсетілген: «Қазақстандағы 1 жастан 3 жасқа дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан әрі – ЭЫДҰ) елдерінің орташа көрсеткіштерінен төмен (республикада–16%, ЭЫДҰ–32%). Осы бағдарламада 1-3 жас аралығында «...балалардың танымдық және зияткерлік дамуының, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды меңгеруінің негізі қаланады. Балаларды ерте жастан дамыту проблемаларын кешенді шешу білім, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау салаларын үйлестіруді және келісілген іс-әрекетін, сондай-ақ ата-аналар қауымдастығын кеңінен қатыстыруды қажет етеді» деп атап өтілген».

Қазақстан Республикасында ерте жастағы балалар дамуының тұжырымдамалық негіздерінде балаларды табысты әлеуметтендірудің бастапқы мүмкіндіктері өмірлік циклдің бірінші жылдарында қалыптасатындығы айтылған. Балалық шақта тұлғаның ерекшеліктері қалыптасып, оның зияткерлік, эмоциялық және нығайып өсуі қабілеттерін дамыту бағыттары анықталатындығы, - көрсетілген.

Ал бұл болса, ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамыту проблемасын зерттеу қажеттілігін туындатады. Өйткені, жоғарыда айтылғандай *ерте жас* (1-3 жас) – адам өмірінің ең маңызды әрі жауапты

кезеңі болып табылады. Осы жас аралығында адамның әрі қарай дамуын анықтайтын негізгі қабілеттер қалыптасады. Дәл осы кезеңде таным белсенділігі, өзіне, өмірге сенімділік, адамдармен қарым-қатынас, шығармашылық мүмкіндіктер, жалпы өмірлік белсенділік және т.б. басты қасиеттер қалыптасады. Оның үстіне технологиялар мен технократтық ілімдер дамуы барысында заманауи талаптарға сай баланың танымдық, шығармашылық белсенділігі ерте жастан басталуы тиіс.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, Ғылым және Мәдениет жөніндегі Ұйымының (ЮНЕСКО) «Барлығына арналған білім беру» тақырыбындағы баяндамасында да балаларды оқытуды туғаннан бастау қажеттігі алдыңғы орынға қойылған. Сондай ақ, 1989 жылғы 20 қарашада Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған Бала құқықтары туралы Конвенциясында ертеден оқытудың қажеттілігі негізделгенін ескерсек, ерте жастағы балаларды дамыту мәселесінің теориялық негіздерін зерттей түсудің қажеттілігі артады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру: Болашаққа бағдар» атты бағдарламалық мақаласында, ұлттық жаңғыру ұғымы ұлттық сананың кемелденуін білдіретіндігі айтылған. Сондай-ақ, осы мақалада қазақ халқының «ұлттық салт-дәстүрі, тілі мен музыкасы, әдебиеті, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухы мәңгі қалуға тиістігі» атап өтілген. Ал бұл болса, балалардың ұлттық санасын дамытуға ықпал ететін қазақ халық шығармашылығын, олардың бойына ерте жастан сіңіру қажеттілігін көрсетеді.

Қазақ халық шығармашылығы құралдары – ауыз әдебиеті (ертегілер, санамақтар, жұмбақтар, жаңылтпаштар, тақпақтар), сәби ғұрыптық жырлар, ұлттық би қимылдары, ойын фольклоры, қолөнерінің түрлері және т.б. ерте жастағы балалардың қабылдау, қиял, зейін, жады, ойлау психикалық құбылыстарына, сөйлеу коммуникативтік қарым-қатынасқа түсуіне, тілін дамытуға тез ықпал етіп, олардың танымдық белсенділігін арттырады. Өйткені қазақ халық шығармашылық құралдарының бай табиғаты, бар болмысы балалардың заттар мен құбылыстар, адами қатынас, отбасы, табиғат, өмір және т.б. туралы білімдерді олардың сөйлеу, айту, ойнау, билеу, сипап-сезу, ұстап көру, жасай алуы арқылы жүзеге асуына мүмкіндіктер береді. Әсіресе, халық шығармашылығы құралдары ерте жастағы балалардың «қажетсінуден-құштарлыққа, құштарлықтан байқауға, байқаудан-білуге, білуден-үйренуге, үйренуден-жасап көру» сұраныстарын қанағаттандырып, танымдық әрекеттерін белсендіреді. Қазақ халық шығармашылығының құралдары бір жағынан ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін арттыруға әсер етсе, екінші жағынан олардың тұлғалық ерекшеліктерінің ұлттық негізде қалыптасуына ықпал етеді. Олай болса, қазақ халық шығармашылығының түрлерін ерте жастағы балалардың ерекшеліктеріне сәйкес саралап, жіктеп, олардың осы бағыттағы мүмкіндіктерін анықтап, пайдаланудың жолдарын айқындап практикаға енгізу қажет.

Әрине баланың танымдық белсенділігін дамыту мәселелерін қарастыру бұрынғы кезеңнен-ақ, сонау ежелгі грек философтарынан (Аристотель, Платон, Сократ және т.б.) бастау алады.

Ұлы ғұлама ойшылдары (әл-Фараби, Ю.Баласағұни, А.Йүгнеки және т.б.) адамның танымын дамыту арқылы ғана оны бақыт жолына жетелеуге болатындығын айтады. Ал қазақтың ағартушылары Абай Құнанбаев қырық үшінші қара сөзінде «баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытпаса, өзінің із-түссіз жоғалып, жойылып кететінін» айтады. Ы. Алтынсарин таным ерекетінің негізін – оқу, білімнен іздестіреді.

Педагог классиктер *Я.А.Коменский* («Ұлы дидактика», 1633-1638жж.) және *И.Г.Песталоцци* («Гертруда өз балаларын қалай оқытты?», 1801ж.) еңбектерінде мектепке дейінгі жастағы балаларды оқыту мен тәрбиелеу бағдарламаларын ұсынды.

Ерте жастағы балалардың психологиялық және физиологиялық дамуының теориялық негіздері В.С.Мухина, М.Щелованов, Н.Л.Фигурин, Н.М. Аксарина, Е.И.Радина, Ж.И.Намазбаева және т.б. еңбектерінде негізделген.

Балаларды ерте жастан дамытудың теориялық негіздері, соның ішінде балаларды дамыту орталықтарында, балалар үйінде, қосымша білім беру мекемелерінде тәрбиелеу (Н.И.Кузьмина, Р.И.Яфизова, Н.В.Володько және т.б.), ерте жастағы балаларды әлеуметтік бейімдеу (С.В.Паршукова, С.В.Королева және т.б.), эмоционалдық қарым-қатынастарын дамыту (Н.Н.Искра, Л.А.Максимова, О.М.Вотинова және т.б.) сенсорлық дамыту (Ю.М.Хокрикова және т.б.), тілін дамыту (О.А.Горлова, Р.Р.Орлянская және т.б.), музыкалық-эстетикалық қызығушылығын қалыптастыру (А.Ю.Хилиль, Р.А.Матвеева, М.Г.Кайтанджян және т.б.), танымдық аясын дамыту (О.П.Рожков) мәселелері зерттелген.

Мектепке дейінгі балалардың (5-6 жас) тәрбиесінде халық фольклорын пайдалану мәселесі Э.А.Музенитова, О.В.Акулова, М.Н.Братухина, Г.Н.Пивнева және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Білім алушының танымдық белсенділігін дамыту мәселесі қазақстандық ғалымдар зерттеулерінде де зерделенген. Белгілі психолог-ғалымдар Ә.Алдамұратов, Қ.Б.Жарықбаев, М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, А.Темірбеков, Ж.Ы.Намазбаева Г.А.Урунтаева, М.А.Перленбетов және т.б. зерттеулерінде балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес дамуы және оқыту үдерісіндегі жеке тұлғаның танымдық іс-әрекетін белсендірудегі психологиялық ерекшеліктер қарастырылған. Педагогикалық зерттеулерде бастауыш сынып оқушыларының (Т.С.Сабыров, Т.И.Қоқымбаева және т.б.), орта сынып оқушыларының (Б.Т.Абыканова, А.К.Сариева және т.б.), жоғары сынып оқушыларының (М.М.Коккоз, Мустояпова А.С. және т.б.), студенттердің (Ж.Е.Қараев, А.Е.Абылкасымова және т.б.) танымдық белсенділігін дамыту мәселесі де жан-жақты қарастырылған.

Сондай-ақ отандық ғалымдар еңбектерінде мектеп жасына дейінгі балаларды (5-6 жас) оқыту мен тәрбиелеу мәселесіне қатысты бірқатар

мәселелер теориялық тұрғыдан негізделген. Мәселен, балалардың тілін дамыту (Р.Аралбаева, А.Бакреденова, К.Метербаева); ойын әрекетін дамыту (М.Турскельдина, Т.Иманбеков); айналамен таныстыру, экологиялық тәрбие беру және денсаулығын нығайту (А.Манкеш, Р.Керімбаева, Н.Сайлауова, Ш.Сұлтангазиева), рухани-адамгершілікке тәрбиелеу (Р.Сыздық, М.Асылбаева, А.Казетова), еңбекке тәрбиелеу (Г.Меңлібекова, С.Жиенбаева, Ш.Сапарбаева), баланы мектепке дайындау (К.Сейсенбаев, М.Сәтімбекова, Ж.Рысбаева, Ғ.Таубаева және т.б.) мәселелері зерделенген.

Халық шығармашылығының мүмкіндіктерін бала тәрбиесінде пайдалануды тек бүгінгі күннің мәселесі деп қарауға болмайды. Ол қайсібір кезеңдерде болмасын педагогика ғылымының зерттеу объектісінен түскен емес. Оның озық үлгілерін өскелең ұрпақ тәрбиесінде пайдалану қажеттігін кезінде көптеген алыс және жақын шетел мемлекеттерінің педагогтары (Ж.Ж.Руссо, К.Д.Ушинский, Н.А.Добролюбов, В.Г.Белинский, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко), қазақ даласының ойшылдары (Әл-Фараби, Қорқыт ата, Ю.Баласағұни, М.Қашқари, А.Яссауи), қазақ ағартушылары (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, М.Жұмабаев және т.б.) еңбектерінде көрініс тапқан. Қазақ халық шығармашылығының тағылымдық әлеуеті ғалымдардың іргелі (Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, С.Ұзақбаева, М.Балтабаев, К.Қожахметова, Ж.Наурызбай, Р.Төлеубекова, Ұ.М.Әбдіғабарова және т.б.) және қолданбалы (А.Мұхамбаева, Е.Сағындықов, А.Айтбаева және т.б.) зерттеулерінде жан-жақты қарастырылған.

Халықтың ауызекі шығармашылығы тарихшылар, этнографтар, философтар, өнертанушылардың еңбектерінде (М.О.Әуезов, Ә.Марғұлан, С.Қасқабасов, А.Жұбанов, Б.Қазыханова, Р.Исламжанұлы және т.б.) көрініс тапқан. Осы тұрғыдан филология ғылымы тұрғысынан жазылған А.Т.Мамбетованың еңбегі қызыушылық тудырады. Бұл еңбекте балалар фольклорының мазмұны мен жанры талданып, сипатталған.

Бастауыш сынып оқушыларына қазақ халық ауызекі шығармашылығы (Г.Ә.Мұратбаева, С.Қ.Әбілдина, А.Ж.Едігенова, З.Т.Көкшеева), музыкалық шығармашылығы (Ж.Ақпарова, М.Оразалиева), сәндік-қолданбалы өнері (С.Жолдасбекова) негізінде адамгершілік, эстетикалық тәрбие беру мәселелері де қарастырылған.

Мектеп жасына дейінгі балаларды (5-6 жас) оқыту мен тәрбиелеуде халық шығармашылығын, соның ішінде қазақ фольклорын (Ә.Әмірова, Н.Ә.Нұрмұхамедова), салт-дәсүрін (Ш.С.Сапарбаева), сәндік-қолданбалы өнерін (Т.Левченко, Ф.Жұмабекова), ұлттық ойындарды (А.Айтбаева, Ұ.Т.Төлөнова, Б.М.Меңдалиев) пайдалану мәселелері негізделген.

Қазақстандық ғалымдар арасынан ерте жастағы балалардың даму мәселесін зерттеген ғалымдар - Н.Құлжанова (қол еңбегіне үйрету), М.Лексина (шала туылған балалардың дамуы), Б.Баймұратова (сөздік қорын байыту), Р.Каримова (нейрофизиологиялық дамуы бұзылған балаларды, алдын ала ерте жасынан түзету жолдары).

Қазіргі уақытта «Балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі 2010-2020 жылдарға арналған "Балапан" бағдарламасы» міндеттерін жүзеге асыруда республиканың мектепке дейінгі ұйымдарының білім беру үдерісінде ерте жастағы балаларға арналған «Алғашқы қадам», «Балбөбек», «Тәй, тәй балапан» және т.б. білім беру бағдарламалары қолданылуда.

Дейтұрғанмен, жоғарыда көрсетілген еңбектерге жасаған талдау ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту мәселесінің зерттелмегенін көрсетті. Проблеманың өзектілігін талдау мектепке дейінгі ұйымдарда ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытуда қоғамның сұранысы мен педагогика ғылымында оның теориялық және тәжірибелік-эксперименттік негізделуі арасындағы *қарама-қайшылықтардың* бар екендігін көрсетті, атап айтқанда:

- ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту қажеттігі мен оның теориялық негіздерінің зерттелмеуі;

- ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда қазақ халық шығармашылығы мүмкіндіктерінің жоғары екендігі мен оның практикада жеткіліксіз пайдаланылатындығы;

- ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда қазақ халық шығармашылығы құралдарын пайдалану қажеттілігі мен оны пайдалану бойынша кешенді бағдарламаның жетіспеушілігі және оны жүзеге асыру формаларының, тиімді әдіс-тәсілдерінің толық зерттелмеуі.

Осы қарама-қайшылықтардың шешімін іздестіру біздің зерттеу проблемамызды айқындауға және тақырыпты *«Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту»* деп таңдауымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытуды теориялық негіздеу, моделін, эксперименттік бағдарламасын жасау және оның тиімділігін тәжірибеде тексеру.

Зерттеу нысаны: мектепке дейінгі ұйымдарда ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамыту үдерісі

Зерттеу пәні: ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту

Зерттеудің ғылыми болжамы: *егер*, ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытудың теориялық негіздері айқындалса, моделі мен оны жүзеге асырудың эксперименттік кешенді бағдарламасы жасалып, оның тиімділігі тәжірибеде тексерілсе, *онда* ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігі артады, *өйткені* қазақ халық шығармашылығының айтуға жеңіл ауыз әдебиеті үлгілері, қимыл-қозғалысқа икемді би элементтері, ойы мен денесін дамытатын ойын түрлері, дүниетанымға ықпалы мол қолөнер туындылары

олардың қоршаған ортасын тануға құштарлығын арттырып, тілі мен ойын дамытуға тікелей ықпал етеді.

Зерттеудің міндеттері:

- «ерте жастан дамыту», «ерте жастағы баланың танымдық белсенділігі» ұғымдарының мәнін нақтылау;

- қазақ халық шығармашылығының ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытудағы мүмкіндіктерін анықтау және педагогикалық жіктемесін жасау;

- ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарымен танымдық белсенділігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін құру;

- ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарымен танымдық белсенділігін дамытудың кешенді бағдарламасын жасау және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеудің жетекші идеясы: қазақ халық шығармашылығы құралдарын бүгінгі таңда ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда мектепке дейінгі ұйымдарда ата-аналармен өзара бірлестікте шығармашылықпен пайдалану рухани жаңғыру жағдайында балалардың тұлғасын ұлттық негізде қалыптастыруға мүмкіндік жасайды.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері: тұлғаны дамыту, таным, танымдық белсенділікті дамыту теориясы, жалпы адамзаттың адамгершілік пен ұлттық құндылықтардың диалектикалық бірлікте болуы туралы философиялық және психологиялық-педагогикалық ғылымның қағидалары, қазақ халық педагогикасының тұжырымдамалары, мектепке дейінгі білім беру мазмұны мен әдістемесіне қатысты теориялар.

Зерттеу әдістері: *теориялық әдістер* - философиялық, филологиялық, өнертанушылық, этнографиялық, педагогикалық, психологиялық, ғылыми әдістемелік әдебиеттерге теориялық талдау жасау, ғалымдардың еңбектерімен, озық іс-тәжірибелерді жинақтау, саралау, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуге арналған бағдарламаларды талдаумен танысу. *Эмпирикалық әдістер* - сауалнама, бақылау, әңгімелесу, диагностикалық әдістер, педагогикалық эксперимент, жинақтау, қорыту және нәтижелерді статистикалық өңдеу.

Ғылыми жаңалығы мен теориялық мәнділігі:

- «ерте жастан дамыту», «ерте жастағы баланың танымдық белсенділігі» ұғымдарының мәні нақтыланды;

- қазақ халық шығармашылығының ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытудағы мүмкіндіктері анықталды және педагогикалық жіктемесі жасалды;

- ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарымен танымдық белсенділігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі құрылды;

- ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарымен танымдық белсенділігін дамытудың кешенді бағдарламасы жасалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: диссертациядағы теориялық тұжырымдар, зерттеу нәтижелері мен қорытындылары, осы мәселе бойынша келешекте жүргізілетін ғылыми ізденістерге негіз болады; жұмыстың материалдары болашақ бала-бақша тәрбиешілері үшін де көмекші құрал ретінде практикалық қызығушылығын арттыруы мүмкін; қазақ халық шығармашылығы негізінде жасалған ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытудың кешенді бағдарламасы мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарына мен ата-аналарға арналған әдістемелік көмекші құрал бола алады.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

- «Ерте жастан дамыту дегеніміз - баланың туғаннан 3 жасқа дейінгі аралығында дене, ақыл-ой тәрбиесін дұрыс ұйымдастыру». Дене тәрбиесі – баланың физиологиялық (бойы, салмағының өсуі, денсаулығы, еңбек әрекеті) дамуын жүзеге асырады. Ақыл-ой тәрбиесі – психикалық үйлесімді дамуын (сенсорлық, эстетикалық, адамгершілік және т.б. сезімдерін, ой-өрісін, белсенділігін) қамтамасыз етеді. Ал бұл болса, осы жас аралығында баланың танымдық белсенділігін дамыту қажеттігіне негіз болады.

Ерте жасар баланың *белсенділігі* қоршаған ортамен, адамдармен қарым-қатынастағы әрекетінің көрінісі, ал «Ерте жасар баланың *танымдық белсенділігі* дегеніміз оның жаңаны қажетсіну, құштар болу, байқау, білу, үйрену, жасау әрекеттерінің көрінісі».

- «Халық шығармашылығы ұрпақтан-ұрпаққа ауызша, еліктеп үйрену және басқа да тәсілдермен беріліп отырған туындылардың жиынтығы». Қазақ халық шығармашылығының ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуға арналған педагогикалық жіктемесі төрт топқа топтастырылып ауыз әдебиеті, музыка, ойын, қолөнер түрлерінен тұрады. Осы педагогикалық жіктеменің ерекшеліктері болып балалардың ерте жас аралығы, аталған шығармашылық түрлерінің осы жастағы балалардың тәрбиесі мазмұнына, психикалық үдерістерінің дамуы, танымдық белсенділігін дамыту мүмкіндіктері табылады.

- Ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығымен танымдық белсенділігін дамыту моделі өзара тығыз байланыстағы тұжырымдамалық, технологиялық, ұйымдастырушылық, бағалаушылық құрамдас бөліктерден тұрады. Аталған дамудың бағалау компоненттерін қажеттілік-құштар болу, байқап-білу, үйреніп-жасау құрайды. Оларға сәйкес өлшемдері болып қазақ халық шығармашылығына тұрақты танымдық қызығушылық, қазақ халық шығармашылығын танып-білуге эмоционалдық жағымды қатынасы, қазақ халық шығармашылығы түрлерін білуге, үйренуге, жасауға ерік-жігерінің болуы, оны іс-әрекетте көрсетуі табылады. Деңгейлері құштарлық белсенділік, талпынысты белсенділік, саналы белсенділік болып анықталды.

- Ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығымен танымдық белсенділігін дамыту бағытындағы «Сәби танымы» кешенді бағдарламасы үш бағытты қамтиды: 1) Ерте жастағы балаларды тәрбиелейтін педагогтардың біліктілігін арттыруға арналған дәріс-семинарлар; 2) Ерте

жастағы балаларды тәрбиелеуде ата-аналармен бірлестіктегі жұмыс; 3) Ерте дамыту орталықтарында балалардың танымдық белсенділігін дамытудың оқу-ойын іс-әрекеттерін ұйымдастырудың тақырыптық жоспары және іс-шаралары.

- Ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығымен танымдық белсенділігін дамыту аталған үш бағытты қамтитын бағдарлама мазмұнын (формалары, әдістері, құралдары) кешенді пайдаланғанда ғана нәтижелі болады.

Зерттеуді сынақтан өткізу. Зерттеу жұмысының негізгі тұжырымдары, теориялық және практикалық нәтижелері *халықаралық конференцияларда талқыланды:*

1. Қазақ халық педагогикасындағы отбасы тәрбиесінің педагогикалық негіздері. ҚазМемҚызПУ. «Қазақстандағы және әлемдегі мектепке дейінгі білім беру»: Тәжірибе, қазіргі жағдайы және болашағы» (профессор А.К.Меңжанованың 80-жылдығына арналған) атты ХҒПК материалдары, Алматы, 7-8 қараша, 2014ж. 57 бет.; **2.** Ерте жастағы балаларда танымдық қызығушылығын дамытуда халық ертегісінің ролі. Эль-Фараби атындағы ҚазҰУ. Академик Т.Тәжібаевтың 106 жылдығына арналған жыл сайынғы «Тәжібаев оқулары» аясындағы «Мәңгілік ел жағдайындағы Қазақстандағы психология ғылымының қазіргі жай-күйі» атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференцияның материалдары, Алматы 23 ақпан, 2016ж. 25 бет.; **3.** Отбасы – бала тәрбиесінің ең алғашқы ұжымы. Абай атындағы ҚазҰПУ. Филология институты. «Қазақстан халықаралық білім беру кеңістігінде». Жас ғалымдарға арналған VIII халықаралық ғылыми конференция материалдары. Алматы, 8 сәуір 2016ж. 132 бет.; **4.** Дошкольное образование это фундамент всей образовательной системы «PRESCHOOL EDUCATION IS A FOUNDATION OF ALL EDUCATIONAL SYSTEM». Международная научно-практическая конференция "Задачи мировой науки на 2015 год" (ОАЭ, Дубай). 24-25 января, 2015 г. 95 стр.; **5.** Ерте жастағы балаларда таным белсенділігін дамытуда табиғи ортаның ролі. I Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации». Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». Украина, Киев. 21-22 февраля 2015 г. 221стр.; **6.** Отбасы тәрбиесі – барлық тәрбиенің негізі. III Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации». Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». Украина, Киев. 2-3 мая 2015 г. 146 стр.; **7.** Раннее развитие лидерских качеств детей путем коммуникационного контакта со взрослым. «Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии». Сборник статей по материалам XLVIII международной научно-практической конференции. Часть II. № 3 (48), 110 стр. Москва, Март 2016 г.

Жарияланымдар. Диссертациялық жұмыстың мазмұны бойынша барлығы 12 еңбек жарық көрді. Соның ішінде 3 мақала ҚР БЖҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда, 2 - Scopus базасына енген шетелдік басылымдарда, 3 - халықаралық ғылыми конференциялар жинақтарында, 4 - алыс-жақын шетелдік халықаралық ғылыми конференцияларда жарияланды.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшадан тұрады.

АННОТАЦИЯ

**к диссертационной работе
Ибраевой Магрипы Курманбековны
на тему «Развитие познавательной активности детей раннего возраста
средствами казахского народного творчества» по специальности
6D010100 – Дошкольное обучение и воспитание**

Актуальность исследования. На сегодняшний день главная цель нашего государства – это войти в число тридцати самых развитых государств мира, а также формировать конкурентоспособную и интеллектуальную нацию. В связи с этим большое внимание уделяется сфере непрерывного образования, в том числе проблеме обучения и воспитания детей в дошкольных организациях. В посланий Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» было отмечено: «Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. Необходимо уделять большое внимание функциональной грамотности наших детей, в целом всего подрастающего поколения. Это важно, чтобы наши дети были адаптированы к современной жизни. Как и во всем мире, Казахстану необходимо переходить на новые методы дошкольного образования».

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы особое внимание было уделено тому, что «из всех периодов дошкольного развития детей наименьшее внимание государства уделено детям до 3 лет»: «Охват детей дошкольным воспитанием и обучением от 1-го до 3-х лет в Казахстане значительно ниже среднего показателя стран Организации экономического сотрудничества и развития (далее – ОЭСР) (по республике – 16%, ОЭСР – 32%)». В программе также отмечено, что именно в этот период «закладываются основы для познавательного и интеллектуального развития ребенка, приобретения социальных и коммуникативных навыков. Комплексное решение проблем раннего развития детей потребует координации и согласованных действий сферы образования, здравоохранения и социальной защиты, а также широкого включения родительской общественности».

В проекте «Концептуальные основы раннего развития детей в Республике Казахстан» сказано, что «стартовые возможности успешной социализации детей формируются именно в первые годы жизненного цикла. В раннем детстве закладываются особенности личности, определяются направления развития интеллектуальных, эмоциональных и физических способностей».

Это, в свою очередь, приводит к необходимости исследования проблемы развития познавательной активности детей раннего возраста. Так как *ранний возраст* (от 1 до 3 лет) это – самый важный и ответственный период в жизни человека. В этом возрасте формируются способности, определяющие

дальнейшее развитие человека. Именно в этот период формируются такие качества, как познавательная активность, самоуверенность и вера в жизнь, взаимодействие с людьми, творческие возможности, общая жизненная активность. К тому же в современных условиях развития технологий и технократических знаний познавательная и творческая активности детей должны развиваться с раннего возраста.

В докладе на тему «Образование для всех» Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) во главе угла ставится вопрос о необходимости обучения детей с момента рождения. В Конвенции о правах ребенка, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989 г., подчеркивается необходимость раннего обучения детей, что доказывает необходимость исследования теоретической основы проблемы развития детей раннего возраста.

В статье Главы государства Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» сказано, что «само понятие духовной модернизации предполагает изменения в национальном сознании». В то время как «национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами». Исходя из этого можно отметить, что в воспитании детей раннего возраста большую роль играет народное творчество, которое положительно влияет на развитие национального сознания человека.

Средства казахского народного творчества – фольклор (сказки, считалочки, загадки, скороговорки, стишки), детские традиционные песни, национальные танцы, игры, виды ремесел и т.д. положительно влияют на восприятие, внимание, память, мышление, речь, коммуникативные способности детей раннего возраста и тем самым развивают их познавательную активность. Так как бесценные средства казахского народного творчества таят в себе неисчерпаемые возможности для познания ребенком окружающего мира, природы, человеческих отношений, взаимоотношений в семье через развитие речи, произношения, с помощью игр, танцев т.д. Средства народного творчества, в особенности, удовлетворяя потребности детей раннего возраста «от необходимости к увлеченности, от увлеченности к наблюдению, от наблюдения к знанию, от знания к учению, от учения к выполнению», активизируют их познавательную деятельность. Средства казахского народного творчества, с одной стороны, способствуют развитию познавательной активности детей раннего возраста, и с другой стороны, влияют на формирование личностных особенностей, базирующихся на народных традициях. Таким образом необходимо проанализировать и тщательно изучить произведения казахского народного творчества, учитывая особенности детей раннего возраста, определить возможность их использования в данном направлении, и тем самым внедрить их в практику.

Изучение проблемы развития познавательной активности ребенка берет начало с древних времен, со времен древнегреческих философов (Аристотель, Платон, Сократ и др.).

Великие мыслители прошлого (Аль-Фараби, Ю. Баласагуни, А. Иугнеки и др.) считали, что человек может достичь счастья только через развитие познания. Великий казахский поэт, мыслитель Абай Кунанбаев в сорок третьем слове в «Словах Назиданиях» говорит, что познание ребенка надо развивать с первых дней, «без внимания и развития оно притупляется, исчезает». Великий просветитель Ы. Алтынсарин говорил, что основа познавательной деятельности лежит в учений и знаний.

Педагоги-гуманисты прошлого *Я.А. Каменский* («Великая дидактика», 1633-1638 г.) и *И.Г. Песталоцци* («Как Гертруда учит своих детей», 1801 г.) в своих трудах разработали программу обучения и воспитания детей дошкольного возраста.

Теоретические основы психологического и физиологического развития детей раннего возраста обоснованы в трудах В.С. Мухиной, М. Щелованова, Н.Л. Фигурина, Н.М. Аксаринной, Е.И. Радиной, Ж.И. Намазбаевой т.д.

Помимо теоретической основы развития детей дошкольного возраста исследовались вопросы воспитания детей в центрах развития, домах ребенка, учреждениях дополнительного образования (Н.И.Кузьмина, Р.И.Яфизова, Н.В.Володько и др.), социальной адаптации детей раннего возраста (С.В.Паршукова, С.В.Королева и др.), развития эмоционального взаимоотношения (Н.Н.Искра, Л.А.Максимова, О.М.Вотинова и др.) сенсорного развития (Ю.М.Хокрикова и др.), развития речи (О.А.Горлова, Р.Р.Орлянская и др.), формирования музыкально-эстетических интересов (А.Ю.Хилиль, Р.А.Матвеева, М.Г.Кайтанджян и др.), развития познания (О.П.Рожков).

Привлечение народного фольклора в воспитание детей дошкольного возраста (5-6 лет) рассматривалось в трудах Э.А. Музенитовой, О.В. Акуловой, М.Н. Братухиной, Г.Н. Пивневой и др.

Развитие познавательной активности учащегося нашло отражение и в исследованиях казахстанских ученых. Известные психологи-ученые А.Алдамуратов, К.Б. Жарыкбаев, М. Муканов, Т. Тажибаев, А. Темирбеков, Ж.Ы. Намазбаева, Г.А. Урунтаева, М.А. Перленбетов и др. в своих исследованиях рассматривают развитие ребенка в соответствии с его возрастом, а также психологические особенности активации познавательной деятельности личности в процессе обучения. В педагогических исследованиях также тщательно рассмотрены вопросы развития познавательной активности учеников начальных классов (Т.С. Сабыров, Т.И. Кокымбаева и др.), учеников средних классов (Б.Т. Абыканова, А.К.Сариева и др.), учеников старших классов (М.М. Коккоз, Мустояпова А.С. и др.), студентов (Ж.Е. Караев, А.Е. Абылкасымова и др.).

В трудах отечественных ученых теоретически обоснованы вопросы, касающиеся проблемы обучения и воспитания детей дошкольного возраста (5-6 лет). Например, были рассмотрены проблемы развития речи у детей (Р.Аралбаева, А.Бакреденова, К.Метербаева); развития игровой деятельности (М.Турскельдина, Т.Иманбеков); знакомства с окружающим миром,

экологического воспитания и укрепления здоровья (А.Манкеш, Р.Керимбаева, Н.Сайлауова, Ш.Султангазиева); духовно-нравственного воспитания (Р.Сыздык, М.Асылбаева, А.Казетова); трудового воспитания (Г.Менлибекова, С.Жиенбаева, Ш.Сапарбаева); подготовки ребенка к школе (К.Сейсенбаев, М.Сатимбекова, Ж.Рысбаева, Г.Таубаева и др.).

Средства народного творчества имеют большую возможность в воспитании ребенка. Средства народного творчества являются объектом исследования педагогической науки на протяжении долгого времени. О необходимости привлечения средств народного творчества в воспитании детей в своих трудах в свое время отметили педагоги стран дальнего и ближнего зарубежья (Ж.Ж.Руссо, К.Д.Ушинский, Н.А.Добролюбов, В.Г.Белинский, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко), мыслители казахской степи (Аль-Фараби, Коркут, Ю.Баласагуни, М.Кашгари, А.Яссави), ученые-просветители (Ш.Валиханов, Ы.Алтынсарин, А.Кунанбаев, М.Жумабаев, др.). Во многих фундаментальных (К.Жарыкбаев, С.Калиев, С.Узакбаева, М.Балтабаев, К.Кожаметова, Ж.Наурызбай, Р.Толеубекова, У.М.Абдигалбарова и др.) и прикладных (А.Мухамбаева, Е.Сагындыков, А.Айтбаева и др.) исследованиях ученых был всесторонне рассмотрен поучительный потенциал казахского народного творчества.

Историки, этнографы, философы, искусствоведы (М.О.Ауезов, Ә.Маргулан, С.Каскабасов, А.Жубанов, Б.Казыханова, Р.Исламжанулы и др.) не раз в своих трудах обращались к устному народному творчеству. В связи с этим особый интерес представляет труд А.Т. Мамбетовой. В данном труде были анализированы содержание и даны характеристики жанрам детского фольклора с точки зрения филологической науки.

Также были рассмотрены вопросы нравственного и эстетического воспитания учащихся начальных классов на основе казахского устного народного творчества (Г.А.Муратбаева, С.К.Абилдина, А.Ж.Едигенова, З.Т.Кокшеева), музыкального творчества (Ж.Акпарова, М.Оразалиева), прикладного искусства (С.Жолдасбекова).

Были обоснованы проблемы применения народного творчества, в том числе казахского фольклора (А.Амирова, Н.Ә.Нурмухаметова), обычаев и традиций (Ш.С.Сапарбаева), народно-прикладного искусства (Т.Левченко, Ф.Жумабекова), народных игр (А.Айтбаева, У.Т.Толенова, Б.М.Мендалиев) в обучении и воспитании детей дошкольного возраста (5-6 лет).

Казахстанские ученые, изучавшие проблему развития детей раннего возраста – Н. Кулжанова (обучение ручному труду), М. Лексина (развитие недоношенных детей), Б. Баймуратова (обогащение словарного запаса), Р. Каримова (пути коррекции нарушений нейрофизиологического развития детей раннего возраста).

В настоящее время в рамках программы по обеспечению детей дошкольным воспитанием и обучением «Балапан» на 2010-2020 годы в процессе обучения республиканских дошкольных организаций используются

такие программы, как «Первый шаг», «Сообразительный ребенок», «Мы идем в школу», «Кайнар», «Балбобек», «Ласточка» т.д.

Однако, анализ указанных выше трудов показал, что проблема развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества недостаточно исследована. Анализ актуальности проблемы развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества в дошкольных организациях выявил *противоречия* между общественным спросом и его теоретическим и опытно-экспериментальным обоснованием в педагогической науке, а именно между:

- потребностью развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и отсутствием его теоретической основы;

- высокой возможностью развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и недостаточного использования ее на практике;

- потребностью использования в развитии познавательной активности детей раннего возраста средств казахского народного творчества и недостатком комплексной программы по их использованию и изученностью форм и эффективных методов реализации.

Поиск решений данных противоречий определяет проблему нашего исследования и служит основанием выбора темы *«Развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества»*.

Цель исследования: теоретически обосновать развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества, разработать модель, экспериментальную программу и проверить на практике ее эффективность.

Объект исследования: процесс развития познавательной активности детей раннего возраста в дошкольных организациях.

Предмет исследования: развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества.

Гипотеза исследования: познавательная активность детей раннего возраста усиливается, *если* обоснованы теоретические основы развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества, разработаны модель и экспериментальная комплексная программа реализации, проверена их эффективность, *так как* легкий для запоминания детский фольклор, гибкие элементы танцев, игры, развивающие ум и тело, ремесла, способствующие широкому кругозору, формируют отношение ребенка к окружающему миру, содействуют в нравственном и речевом развитии.

Задачи исследования:

- уточнить значение понятий «раннее развитие», «познавательная активность детей раннего возраста»;

- определить возможности развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и разработать педагогическую классификацию;

- разработать структурно-содержательную модель развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества;

- разработать комплексную программу развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и опытно-экспериментально проверить ее эффективность.

Ведущая идея исследования: в условиях духовной модернизации творческое применение в развитии познавательной активности детей раннего возраста средств казахского народного творчества в дошкольных организациях совместно с родителями дает возможность формирования личности детей в национальных традициях.

Теоретико-методологические основы исследования: теория развития личности, теория развития познания, познавательной активности; принципы философской и психолого-педагогической наук о диалектическом единстве общечеловеческих нравственных и национальных ценностей; концепции казахской народной педагогики; теории, относительно содержания и методики дошкольного образования.

Методы исследования: *теоретические методы* – теоретический анализ философской, филологической, искусствоведческой, этнографической, педагогической, психологической, научно-методической литературы; ознакомление с трудами ученых и анализ передовых опытов; а также анализ программ по воспитанию и обучению детей дошкольного возраста. *Эмпирические методы* – анкета, наблюдение, беседа, диагностические методы, педагогический эксперимент, обобщение и статистическая обработка результатов.

Научная новизна и теоретическая значимость:

- уточнено значение понятия «раннее развитие», «познавательная активность детей раннего возраста»;

- определены возможности развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и разработана их педагогическая классификация;

- разработана структурно-содержательная модель развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества;

- разработана комплексная программа развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества.

Практическая значимость исследования: теоретические формулировки, результаты и выводы исследования в данной диссертации могут послужить в дальнейшем основой научных поисков по данной проблеме; материалы работы в качестве вспомогательного пособия могут

повысить практический интерес будущих воспитателей детских садов; комплексная программа развития познавательной активности детей раннего возраста, разработанная на основе казахского народного творчества, может послужить вспомогательным методическим пособием для воспитателей детских садов и родителей.

Основные положения, выносимые на защиту:

- «Раннее развитие это – правильная организация физического и умственного воспитания ребенка с рождения до 3 лет». Физическое воспитание реализует физиологическое развитие (рост, вес, здоровье, трудовая деятельность) ребенка. Умственное развитие обеспечивает психически гармоничное развитие (сенсорное, эстетическое, нравственное и др. чувства, кругозор, активность). Это, в свою очередь, является основой для необходимости развития познавательной активности ребенка в данном возрасте. *Активность* ребенка раннего возраста это – отражение его действия в взаимоотношений с окружающей средой и людьми, а *«Познавательная активность* ребенка раннего возраста это – отражение таких его действия, как *потребность, увлеченность, наблюдение, знание, учение, выполнение* чего-то нового».

- «*Народное творчество* это – совокупность произведений, созданных народом и передающихся из поколения в поколение устно, путем подражания и другими способами». Педагогическая классификация казахского народного творчества, предназначенная для развития познавательной активности детей раннего возраста, состоит из четырех групп: фольклор, музыка, игры, виды ремесел. *Особенностями* данной педагогической классификации являются ранний возраст детей и влияние данных видов творчества на содержание воспитания детей раннего возраста, на развитие их психического процесса, на возможность развития познавательной активности детей раннего возраста.

- Модель развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества состоит из взаимосвязанных между собой компонентов, таких как концептуальный, технологический, организаторский, оценочный. В оценочный компонент развития входит *потребность-увлеченность, наблюдение-знание, учение-выполнение*. Иметь постоянный познавательный интерес к казахскому народному творчеству, эмоционально позитивное отношение к изучению казахского народного творчества, силу воли, чтобы знать, учить и выполнять виды казахского народного творчества, а также ее реализация являются соответствующими их измерениями. Уровни определяются как *увлеченная активность, стремительная активность, сознательная активность*.

- «*Познание ребенка*» комплексная программа, направленная на развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества, имеет следующие направления: 1) Лекции-семинары повышения квалификации педагогов-воспитателей детей раннего возраста; 2) Совместная работа с родителями по воспитанию детей раннего возраста; 3) Тематические планы и мероприятия по организации учебно-игровой

деятельности с целью развития познавательной активности детей, предназначенные для использования в центрах раннего развития.

- Развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества будет результативным при комплексном использовании содержания (формы, методы, средства) всех трех программ.

Испытание исследования. Основные выводы, теоретические и практические результаты исследовательской работы *обсуждались на международных конференциях*: **1.** Педагогические основы семейного воспитания в казахской народной педагогике. КазГосЖенПУ. Материалы МНПК «Дошкольное образование в Казахстане и мире: практика, современное состояние и будущее» (посвященной 80-летию профессора А.К. Менжановой), Алматы, 7-8 ноября 2014 г. 57 стр.; **2.** Роль народной сказки в развитии познавательного интереса детей раннего возраста. КазНУ им. Аль-Фараби. Материалы международной научно-методической конференции «Современное состояние психологической науки в Казахстане в условиях «Мәңгілік ел» в рамках ежегодных Тажибаевских чтений, посвященных 106-летию академика Т. Тажибаева. Алматы, 23 февраля, 2016 г. 25 стр.; **3.** Семья – первый коллектив в воспитании ребенка. КазНПУ им. Абая. Институт филологии. «Казахстан в международном образовательном пространстве». Материалы VIII международной научной конференции молодых ученых. Алматы, 8 апреля 2016 г. 132 стр.; **4.** Дошкольное образование это фундамент всей образовательной системы «PRESCHOOL EDUCATION IS A FOUNDATION OF ALL EDUCATIONAL SYSTEM». Международная научно-практическая конференция "Задачи мировой науки на 2015 год" (ОАЭ, Дубай). 24-25 января, 2015 г. 95 стр.; **5.** Роль природной среды в развитии познавательной активности детей раннего возраста. I Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации». Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». Украина, Киев. 21-22 февраля 2015 г. 221 стр.; **6.** Семейное воспитание – основа всего воспитания. III Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации». Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». Украина, Киев. 2-3 мая 2015 г. 146 стр.; **7.** Раннее развитие лидерских качеств детей путем коммуникационного контакта со взрослым. «Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии». Сборник статей по материалам XLVIII международной научно-практической конференции. Часть II. № 3 (48), 110 стр. Москва, Март 2016 г.

Публикации. Опубликовано всего 12 трудов по содержанию диссертационной работы. В том числе, 3 статьи – в научных изданиях, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК, 2 статьи – в зарубежных изданиях, входящих в базу Scopus, 3

статьи – в сборниках международных научных конференций, 4 статьи – на международных научных конференциях стран ближнего и дальнего зарубежья.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы и приложений.

ANNOTATION

**to thesis dissertation of Ibraeva Magripa Kurmanbekovna
on the topic “Developments of cognitive activities of early age children
with works of Kazakh folk art” submitted for the degree of Doctor of
Philosophy (PhD) on the speciality 6D010100 – “Preschool Teaching and
Education”**

Relevance of the Research. The main objective of our state is to join the thirty most developed countries of the world and to form competitive and intellectual nation to date. In this regard there is paid more attention to the continuing education, particularly to the problem of teaching and educating children in preschool institutions. The Address by the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev “Strategy Kazakhstan - 2050”: new political course of the established state” says: "To become a developed competitive state, we must become highly educated nation. It is necessary to pay great attention to the functional literacy of our children, on the whole, the younger generation. It is important that our children are adapted to modern life. Like all over the world, Kazakhstan needs to switch to new methods of preschool education.

"The State Program for Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 focuses on preschool development of children and says that the number of children from 1 to 3 engaged in pre-school teaching and educating is much less than the average of the countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), in Kazakhstan – 16 %, OECD – 32%. The program also notes in this period foundations are laid for cognitive and intellectual development of children and for acquiring social and communication skills by them. A comprehensive solution to the problems of early development of children requires education, health care and social protection spheres coordinating and acting interactively as well as parents’ community joining them.

The project “Conceptual Bases of Early Development of Children of the Republic of Kazakhstan” says that starting potentialities for successful socialization of children are formed precisely in the first years of the life cycle. Personality characteristics are founded, development direction of intellectual, emotional and physical abilities is determined at early ages.

Thereby it is necessary to study the problem of development of cognitive activity of children of early age. As the *early age* (from 1 to 3) is the most important and responsible period in human life. The abilities determining the further development are formed at this age. Human qualities such as cognitive activity, self-confidence and faith in life, cooperation with people, creative potential, general life activity are also formed in this period. Therewith cognitive and creative activities of children have to develop from early ages in the current conditions of development of technology and technocratic knowledge.

The report “Education for All”, a global movement led by United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), aims to meet the

learning needs of all children, including children of preschool age. Convention on the Rights of the Child adopted on 20 November 1989 by General Assembly emphasizes necessity of early education. This proves it is necessary to research theoretical bases of a problem in the development of early age children.

The article of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev "Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity" says: "The concept of spiritual modernization implies changes in our sense of collective community and culture. Our national traditions and customs, language, music and literature, in one word, our national spirit should remain with us forever." Therefore it should be noted that the folk art is primary importance in educating children of early age and has positive influence on the development of national consciousness.

Works of Kazakh folk art are folklore (tales, counting rhyme, tongue twisters, and rhymes), traditional children's songs, national dances, plays, handicrafts etc. have a positive influence on perception, attention, memory, thinking, speech, communicative abilities of early age children and thereby develop their cognitive activity. As invaluable works of Kazakh folk art contain infinite opportunity for a child to cognize the world around, nature, human relations, family interrelation through development of speech and language, through folk plays, dance etc. Meeting the needs of early age children "from need to getting involved, from getting involved to observing, from observing to knowing, from knowing to learning, from learning to performing", works of folk art activate their cognitive activity. Works of Kazakh folk art contribute to the development of cognitive activity of early age children and also affect forming of their personality characteristic feature based on national tradition. Thus it is necessary to analyse and study carefully works of Kazakh folk art. And also to determine the possibility of using them in the development of early age children considering their features and thereby to put it into practice.

Ancient Greek thinkers Socrates, Plato, Aristotle studied the problem of development of cognitive activity of children.

Great thinkers of the past al-Farabi, Yusuf Balasaghuni, Ahmed Iugneki believed a man could achieve happiness only through the development of cognition. The great Kazakh poet Abai in his "Book of Words", Word Forty-Three, speaks about the need to develop cognition of a child from his birth and "without due care and attention it wither and become useless or die". The great enlightener Ibiray Altynsarin considered learning and knowledge were the basis of cognitive activities.

John Amos Comenius who wrote "Didactica Magna" (1633-1638) and Johann Heinrich Pestalozzi and educational reformer, who wrote "How Gertrude Teaches Her Children" (1801) in their works developed the teaching and educating program of children of preschool age.

Theoretical bases of psychological and physiological development of early age children were stated in works of V.S.Muhina, M. Shelovanov, N. Figurin, N. Aksarin, E. Radina, Zh.I.Namazbayeva etc.

Besides the theoretical bases of development of early age children there were studied the problems of educating children in centers for child development, institutions of additional education (N.I. Kuzmina, R.I. Yafizova, N.V. Volodko etc.), social adaptation of early age children (S.V. Parshukova, S.V. Koroleva etc.), the development of emotional relationship (N.N. Iskra, L.A. Maksimova, O.M. Votnova etc.), sensory development (Y.M. Hokrikova etc.), speech development (O.A. Gorlova, R.R. Orlyanskaya etc.), forming of musical and aesthetic interest (A.Y. Hilil, R.A. Matveyeva, M.G. Kaitandjan etc.), cognition development (O.P. Rozhkov).

Using folklore in educating children of preschool age (5-6) is considered in works of E.A. Muzenitova, O.V. Akulova, M.N. Bratuhina, G.N. Pivneva etc.

The development of cognitive activity of early age children was also investigated by Kazakhstani scientists. Well-known psychologists and scientists A. Aldamuratov, K.B. Zharykbaev, M. Mukanov, T. Tazhibayev, A. Temirbekov, Zh.I. Namazbaeva, G.A. Uruntaeva, M.A. Perlenbetov etc. considered in their works the development of child according to his age, and also psychological features of activating the cognitive activities of personality in educational process. In the pedagogical research there were carefully investigated problems of the development of cognitive activity of pupils of primary school (T.S. Sabyrov, T.I. Kokymbaeva etc.), pupils of secondary school (B.T. Abykanova, A.K. Sariyeva etc.), pupils of senior high school (M.M. Kokkoz, A.S. Mustoyapova etc.), students (Zh.E. Karaev, A.E. Adylkasymova etc.).

The problems concerning teaching and educating children of preschool age (5-6) were based theoretically in works of scientists of our country. For instance, there were studied problems of the speech development of children (R. Aralbaeva, A. Bakredenova, K. Meterbaeva); development of play activities (M. Turskeldina, T. Imanbekov); seeing the surrounding world, ecological educating and improving health (A. Mankesh, R. Kerimbaeva, N. Sailauova, Sh. Sultangazieva); spiritual and moral education (R. Sysdyk, M. Asylbaeva, A. Kazetova); labour education (G. Menlibekova, S. Zhienbaeva, Sh. Saparbaeva); preparation for school (K. Seisenbaev, M. Satimbekova, Zh. Rysbaeva, G. Taubaeva etc.).

Works of folk art have a great potential in child education. Works of folk art have been an object of research of pedagogical science for a long time. Pedagogues of various countries (Jean-Jacques Rousseau, K.D. Ushinsky, N.A. Dobrolyubov, V.G. Belinsky, V.A. Suhomlinsky, A.S. Makarenko), thinkers of Kazakh steppe (Al-Farabi, Korkut, Y. Balasaghuni, M. Kashkari, A. Yassavi), scholars-enlighteners (Sh. Valikhanov, I. Altynsarin, A. Kunanbaev, M. Zhumabaev) noted in their works necessity of applying of works of folk art to children education. Didactic potential of Kazakh folk art was considered thoroughly in fundamental (K. Zharykbaev, S. Kaliev, S. Uzakbaeva, M. Baltabaev, K. Kozhakhmetova, Zh. Nauryzbai, R. Toleubekova, U.M. Abdigapbarova etc.) and applied (A. Mukhambaeva, E. Sagyndykov, A. Aitbaeva etc.) investigations.

Historians, ethnographers, philosophers, art critics (M.O. Auezov, A. Margulan, S. Kaskabasov, A. Zhubanov, B. Kazykhanova, R. Islamzhanuly etc.) in

their works considered and inspired with folklore. In this connection the work of A.T. Mambetova is of particular interest. The contents of children's folklore was analysed and described in this work from the point of view of philological science.

Some of researchers examined the issues of moral and aesthetic education of pupils of primary school on basis of Kazakh folklore (G.A.Muratbaeva, S.K. Abildina, A.Zh. Edigenova, Z.T. Koksheeva), on basis of Kazakh folk music (Zh. Akparova, M. Orazalieva), on basis of Kazakh applied art (S. Zholdasbekova).

There were substantiated problems of using of folk art, including Kazakh folklore (A. Amirova, N.A. Nurmukhametova), customs and traditions (Sh.S. Saparbaeva), national applied art (T. Levchenko, F. Zhumabekova), folk plays (A. Aitbaeva, U.T. Tolenova, B.M. Mendaliev) in teaching and educating children of preschool age (5-6).

Kazakhstani scientists studying the problem of development early age children are N. Kulzhanova (manual labor teaching), M. Leksina (developing premature children), B. Baimuratova (enriching vocabulary), R. Karimova (correcting ways of disorders of neurophysiological development of early age children).

In our republic within the Preschool Education Program “Balapan” for 2010-2020 educational programs such as “Algashky kadam” (The First Step), “Zerek bala” (Keen-witted Child), “Byz mektepke baramyz” (We’re going to school), “Kaynar”, “Balbobek”, “Karlygash” etc. are currently used in teaching process of preschool institutions.

However the analysis of works mentioned above has shown the problem of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art has not been studied enough. The analysis of relevance of the problem of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art in preschool institutions has revealed *contradictions* between public demand and its theoretical and experimental basis in pedagogy, namely:

- the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art is required but its theoretical basis has not been formed;
- there is a great opportunity to develop cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art but it is not used in practice;
- there is required using works of Kazakh folk art to develop cognitive activity of early age children but there is no integrated program of using them and forms and effective methods of realization have not been studied enough.

Finding solution to these contradictions is an issue of the research and it caused to choosing the *theme “The Development of Cognitive Activity of Early Age Children with Works of Kazakh Folk Art”*.

The aim of the research: to form theoretical basis of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art, to work out its model and experimental program and to test its efficiency in practice.

The object of the research: the process of cognitive activity development of early age children in preschool organizations

The subject of the research: the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art.

The hypothesis of the research: cognitive activity of early age children will intensify *if* theoretical basis of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art is formed, a model and an experimental integrated program of realization are worked out and their efficiency is tested. Because children's folklore that easy to remember, dance motions that make body flexible, plays that develop mind and body, handicraft that helps broaden outlook, all of these form attitude of children to the world and promote moral and speech development.

The objectives of the research:

- to clarify the meaning of “early age development”, “cognitive activity of early age children”;
- to determine opportunities of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art and to work out pedagogical classification;
- to work out a structural and content model of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art;
- to devise an integrated program of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art and test its efficiency in practice experimentally.

Leading idea of the research: under conditions of spiritual modernization applying creatively works of Kazakh folk art to develop cognitive activity of early age children in preschool institutions together with parents enables to form personality of children in national traditions.

Theoretical and methodological basis of the research: personality development theory, theory of the development of cognition and cognitive activity; principles of philosophy, psychology and pedagogy about dialectical unity of universal moral and national values; concepts of Kazakh national pedagogy; theories concerning content and methodology of preschool education.

Methods of the research: *theoretical methods* – theoretical analysis of literature on philosophy, philology, art history, ethnography, pedagogy, psychology and scientific and methodological literature; looking through works of scientists and analysing innovate experience; analysing preschool education programs. *Empirical method* – questionnaire, observing, talking, diagnostic methods, pedagogical experiment, generalizing and processing statistically results.

The scientific novelty and theoretical significance:

- there has been clarified the meaning of “early age development”, “cognitive activity of early age children”;
- there has been determined opportunities of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art and the pedagogical classification has been worked out;
- there has been worked out the structural and content model of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art;

- there has been devised the integrated program of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art.

The practical significance of the research: theoretical inference, results and conclusions of the research can be taken as a basis of further scientific search concerning this issue; materials of the paper, as educational supplies, can increase practical interest of future kindergarten teachers; the integrated program of the development of cognitive activity of early age children that worked out on basis of works of Kazakh folk art can be used as educational methodical supplies for kindergarten teachers and parents.

Main provisions to be defended:

- “early age development means organizing correctly physical and intellectual education of a child between 0-3 years of age”. Physical education causes child’s physiological development (height, weight, health, labour activity). Intellectual development provides mentally development (sensory, aesthetic, moral and other senses, outlook, and activities). And it is a main reason for need to the development of cognitive activity of early age children. *Activity* of early age child is a reflection of his impressions of relationship with people and environment. “*Cognitive activity* of early age child is a reflection of his actions such as needing something new, getting involved with it, observing it, know it, learn it and perform it”.

- “Folk art is a range of works that created by nation and passed on from one generation to another orally, imitation and other ways”. The pedagogical classification of works of Kazakh folk art aimed at the development of cognitive activity of early age children consists of four groups: folklore, music, plays, forms of handicraft. *Peculiarities of the pedagogical classification* are early age of children and influencing of this art on content of education of early age children, on the development of mental process and on opportunity of the development of cognitive activity of early age children.

- The model of the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art consists of conceptual, technological, organizational and evaluating components. Evaluating component of the development includes *needing and getting involved, observing and knowing, learning and performing*. Relevant *dimensions* are showing constant cognitive interest on works of Kazakh folk art, being ready to learn works of Kazakh folk art, having strength of will to know, to learn and to perform works of Kazakh folk art. *Levels* are *got involved activity, aspiring activity, and deliberate activity*.

- “Child cognition” integrated program is aimed to the development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art and includes three directions: 1) lectures-seminars for in continued training of teachers, educating children at early age; 2) union work with parents in educating children at early age; 3) thematic plan and events of educational-playing organization in the development of cognitive activity in the centers of early age development of children.

- The development of cognitive activity of early age children with works of Kazakh folk art will be effective when integrated using content (forms, methods and means) of three programs.

Approbation of research. Main conclusions, theoretical and practical results of the research have been *discussed at international conferences*: **1.** Pedagogical Bases of Family Education in the Kazakh National Pedagogy. Kazakh State Women's Teacher Training University. Materials of ISPC "Preschool education in Kazakhstan and in the world: practice, modern state and future" (devoted to 80th anniversary of Professor A.K. Menzhanova), Almaty, November 7-8, 2014. 57pg.; **2.** The Role of Folktales in the Development of the Cognitive Interest of Early Age Children. Al-Farabi Kazakh National University. International Scientific and Methodical Conference "Current State of Psychological Science in Kazakhstan in Conditions of "Mangilik El". Dedicated to 106th Anniversary of academician T. Tazhibaev within a framework of the annual Tazhibaevs' readings. Almaty, February 23, 2016. 25pg.; **3.** Family is the First Collective in Child Education. Abai Kazakh National Pedagogical University. Institute of Philology. "Kazakhstan in the international educational space". VIII international scientific conference of young researchers. Almaty, April 8, 2016. 132pg.; **4.** Preschool Education is a Foundation of All Educational System. International Scientific and Practical Conference "The Goals of the World Science 2015" (UAE, Dubai), January 24-25, 2015. 95pg.; **5.** The Role of the Natural Environment in the Development of Cognitive Activity of Early Age Children. I International Scientific and Practical Internet-Conference "Trends and Prospects of the Development of Science and Education in Conditions of Globalization". State Higher Educational Institution "Pereyaslav- Hmelniyskiy State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda", Ukraine, Kiev, February 21-22, 2015. 221pg.; **6.** Family Education is the Basis of all Education. III International Scientific and Practical Internet-Conference "Trends and Prospects of the Development of Science and Education in Conditions of Globalization". State Higher Educational Institution "Pereyaslav- Hmelniyskiy State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda", Ukraine, Kiev, May 3, 2015. 146pg.; **7.** The Early Development of Leadership Qualities of Children through Communication with Adults. "Scientific Discussion: Questions of Pedagogy and Psychology" XLVIII International Scientific and Practical Conference. Collected Articles, Part II. #3 (48). 110pg. Moscow, March, 2016.

Publications. There have been published 12 works concerning the contents of the dissertation. 3 articles have been published in scientific editions recommended by Committee for Control of Education and Science, 2 articles – in foreign editions listed in Scopus, 3 articles – at International Scientific Conferences of countries of near and far abroad.

The Structure of the Dissertation. The dissertation consists of Introduction, two Chapters, Conclusion, Bibliography and Appendices.